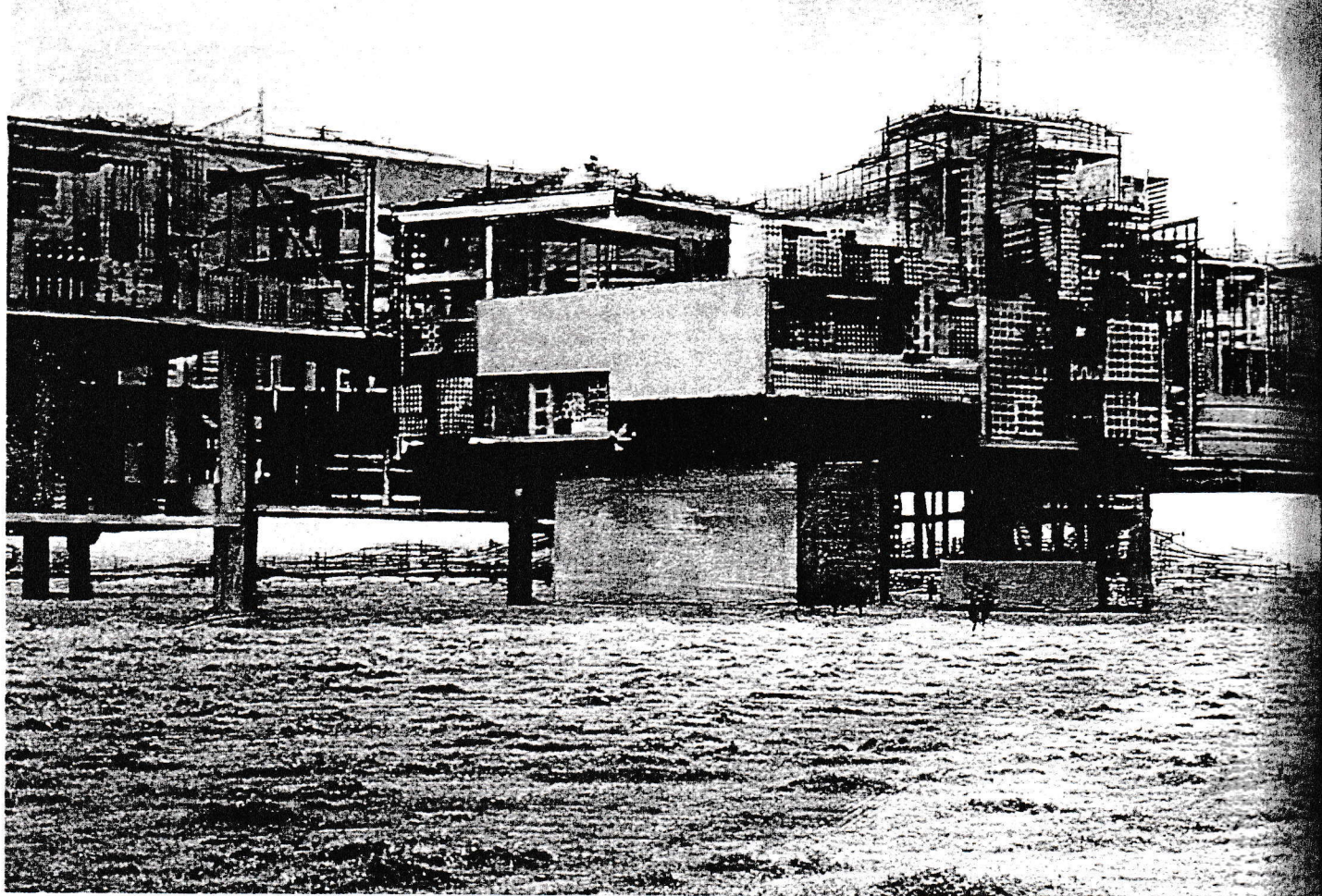

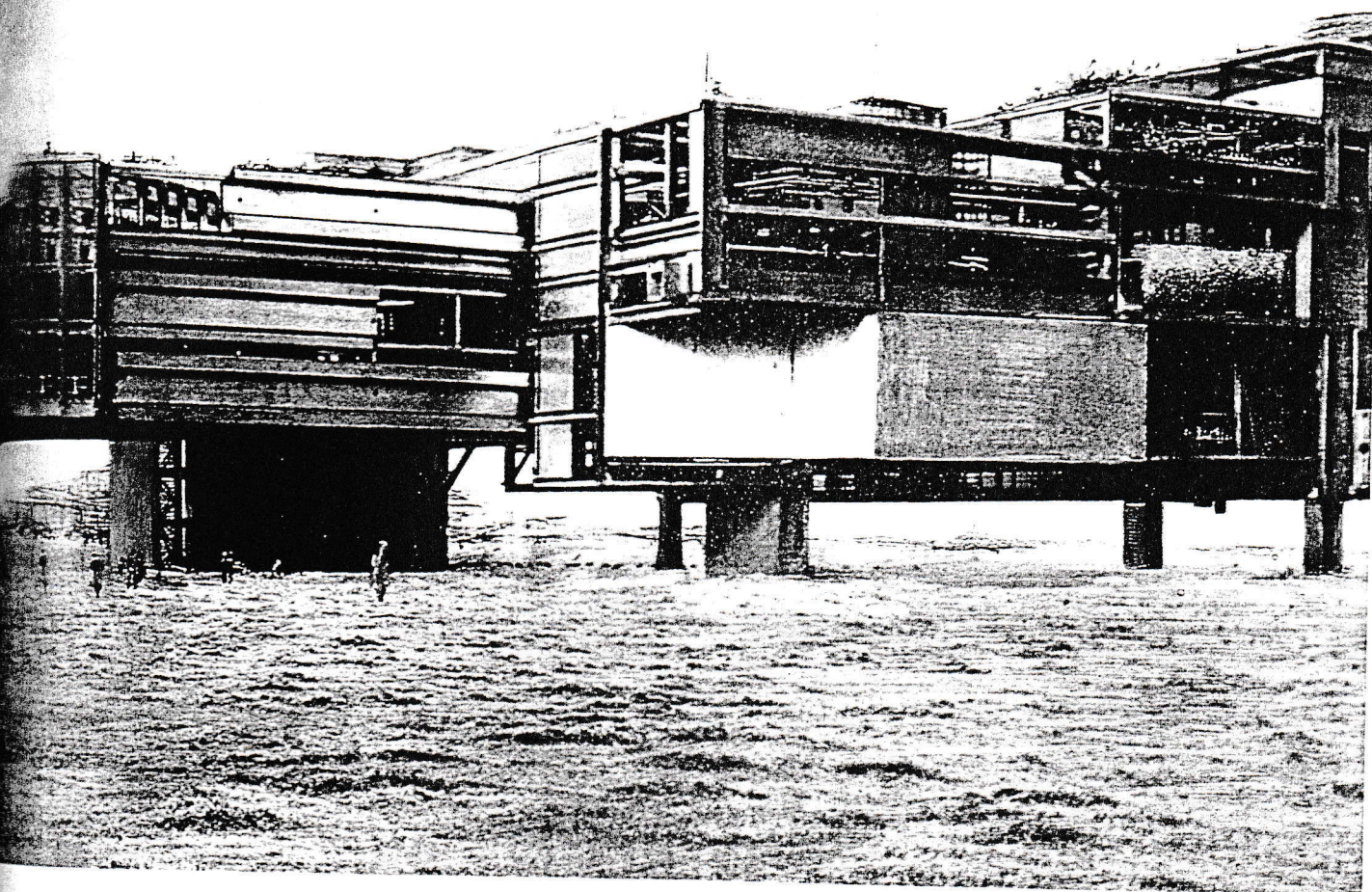
Playstation

Constant, Gezicht op New Babylonische sectoren, 1971
foto Victor E. Nieuwenhuys

Zoals documenta X al liet zien is stedenbouw erg populair onder kunstenaars en architecten. Voor het eerst sinds dertig jaar worden er weer tal van projecten opgezet en concepten ontwikkeld, opdat de moderne stad de eenentwintigste eeuw met vertrouwen tegemoet kan treden. Een belangrijk vertegenwoordiger uit

een vorige golf van aandacht voor urbanisatie, in de jaren vijftig en zestig, is Constant met diens New Babylon. Jarenlang kreeg dit visionaire plan voor een nieuwe maatschappij weinig belangstelling, maar met de recente tentoonstelling in Witte de With begint New Babylon aan een tweede leven.

Constants New Babylon

Domeniek Ruyters

Twintig jaar heeft Constant aan New Babylon gewerkt. Stel je voor: twintig jaar! Dat is twee decennia lang futuristisch ogende bouwsels bedenken, schetsen maken en lezingen houden. Vooral veel lezingen, want er viel heel wat nader te verklaren. In die twintig jaar lijkt New Babylon zich niet spectaculair te hebben veranderd. Er zijn uiteraard wel verschillen tussen de vroegste ontwerpen uit de jaren vijftig en die uit het begin van de jaren zeventig, maar ze liggen toch heel erg in elkaars verlengde. Steeds zijn het enorme labyrintische constructies met de omvang van een complete stad, staand op palen boven de grond en met doorgaans een plat dak waar vliegtuigen op kunnen landen. Constant heeft ook plattegronden gemaakt, waarop te zien is hoe de zogenaamde sectoren aaneengeschakeld in het landschap zouden komen te liggen. En hij heeft veel schetsen gemaakt van de interieurs, soms met een Piranesi-achtige complexiteit. Hoe overtuigend het beeld van de nieuwe

stad dankzij al deze impressies ook lijkt, toch blijft het merkwaardig dat een ernstig en erudiet persoon als Constant zich twintig jaar met zo'n op het oog puberale science-fictionfantasie heeft beziggehouden. Wat heeft de man bezielde? Wat was zijn fascinatie met deze bouwsels en wat kunnen wij er nu nog van leren?

Spelende mens

De laatste jaren stonden een aantal maquettes van Constants New Babylon permanent op zaal in het Gemeentemuseum in Den Haag. Temidden van een aantal latere schilderijen werden ze als autonome sculpturen geëxposeerd, te bewonderen om het spel met licht en ruimte en de verrassende doorkijkjes. Bij Witte de With in Rotterdam komt een heel andere, niet-sculpturale kant van de modellen naar voren. De bouwsels worden hier chronologisch gepresenteerd, naast aanverwante tekeningen, collages, teksten, citaten en video's van vroegere televisiedocumentaires. In plaats van autonome sculpturen vormen de maquettes hier onmiskenbaar de harde kern van een groots en meeslepend verhaal dat Constant twintig jaar lang de wereld heeft ingeschreeuwd.

Constant heeft met New Babylon de revolutie verkondigd. In aansluiting op de idealen van de traditionele avant-garde wilde hij rigoreus breken met de bestaande maatschappij en de wereld radicaal vernieuwen. Machines en computers zouden het dagelijkse werk overnemen van de mens, waardoor die alle tijd zou krijgen om zich te wijden aan een creatief bestaan vol nieuwe ervaringen. De Newbabiloniër was een spelende mens (*homo ludens*), in plaats van werkende mens (*homo faber*). Men had het leven geheel in eigen hand en kon zijn omgeving daarnaar plooiën. De enorme architectonische constructies boden daartoe het perfecte onderdak. Ze vormden een algeheel toegankelijke sociale ruimte die volledig aanpasbaar was, zowel wat betreft de wanden, als het licht en het klimaat. Een soort gigantische hotels zouden ze zijn, waarin de scheiding tussen openbaar en privé vrijwel opgeheven was. De slaapplekken waren bescheiden van karakter, want het was de bedoeling dat de spelende mens niet de veiligheid van de vertrouwde eigen ruimte zou koesteren, maar het avontuur van de onverwachte ontmoeting. Constant voorzag dat de Newbabiloniër, eenmaal bevrijd van de werkplicht, zou gaan dwalen door het ein-

deloze wereldwijde netwerk van sectoren, her en der nieuwe contacten leggend en tijdelijke leefsteden inrichtend. Zonder werk, religie, rechten en plichten, ja zelfs zonder gezin of enig andere persoonlijk bezit, zou men zich kunnen overgeven aan een volstrekt normen- en waarde vrij bestaan, beweeglijk en verrassend, creatief en riskant. In het New Babylon van Constant was je bij wijze van spreken je leven niet zeker en dat was juist de aantrekkelijkheid ervan.

Anti-functionalistisch

Constants vergaande, op marxistische leest geschoeide samenlevingsmodel kan niet worden losgezien van zijn tijd van ontstaan: de wederopbouw in de jaren vijftig, toen de discussie over de herinrichting van Nederland een aanvang nam. In die jaren was er veel onvrede over de geestdodende functionalistische architectuur die veel steden in de greep had. De scheiding van werken en wonen, naar model van Le Corbusiers zonebouw, leidde tot saaie woonclaves met lange brede straten. Een sociale ruimte, waar ontmoetingen met anderen mogelijk waren, was er niet, behalve dan het winkelcentrum en het recreatiepark. De spanning en de grilligheid, die de traditionele stad zo kenmerken, ontbrak in dit heldere, rationele ontwerp van de stad. Vooral kunstenaars kwamen in opstand, zoals Asger Jorn die een verbeeldingsrijkere aanpak voorstond en via de architectuur een brede maatschappelijke revolutie wilde ontketenen. En er was de architect Aldo van Eyck, die het strakke overzichtelijke functionalisme te lijf ging met niet-westerse, labyrintische woonvormen. Constant kende beiden nog uit de Cobratijd en is door hen in de architectuur op weg geholpen, nadat hij gedesillusioneerde de in zijn ogen vastgelopen schilderkunst vaarwel had gezegd en op zoek ging naar andere mogelijkheden om zijn politiek-maatschappelijke idealen te verwezenlijken.

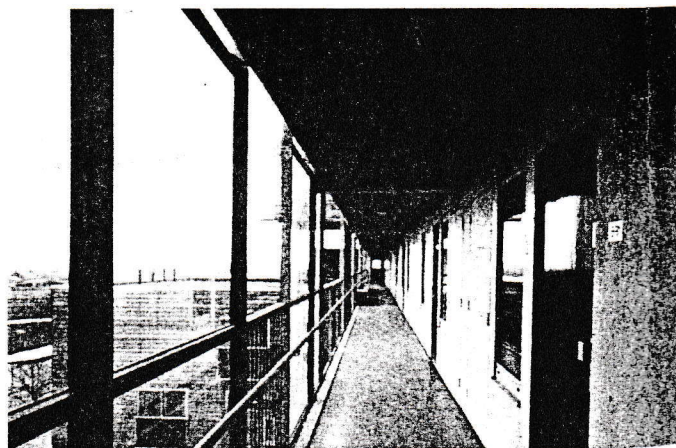
Een andere belangrijke bron van inspiratie zijn de Internationale Situationisten onder leiding van Guy Debord. De Situationisten stonden een andere, niet economisch of politiek bepaalde omgang met de stad voor, waarin de bestaande sociale ruimte in de oude steden op lange dwaaltochten als het ware herontdekt werd. Desoriëntatie was het licht-anarchistische uitgangspunt van hun acties, opdat de mens loskwam van zijn dagelijkse werkroutine en het onverwachte leven, de verrassende ontmoeting een kans zou geven.

New Babylon, FARMAX en the Generic City

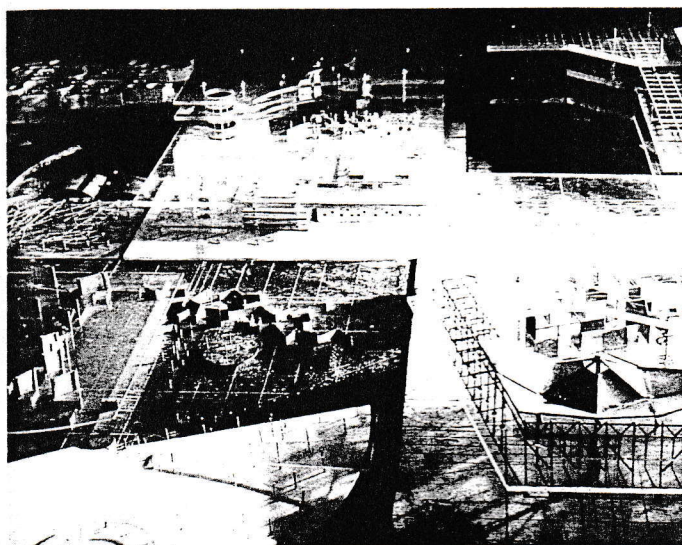
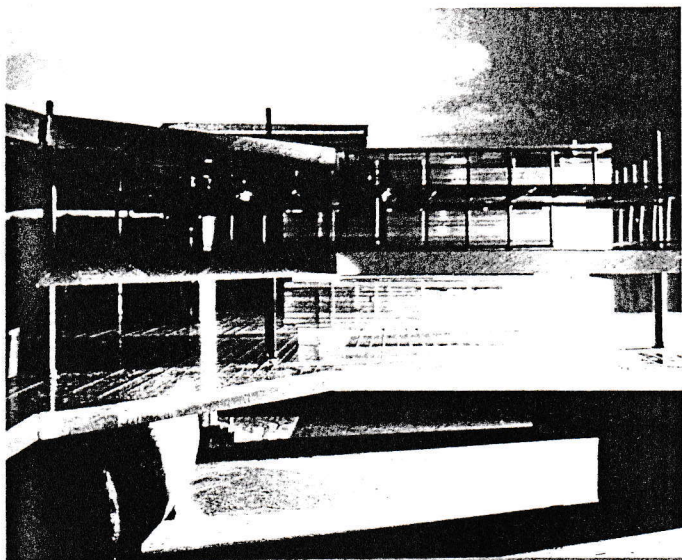
Domeniek Ruyters

Aangezien in New Babylon veel thema's uit het actuele architectuurdebat worden aangesneden, ligt het vergelijkingsmateriaal met veel hedendaagse architecten voor het oprapen. Ideeën over de compacte stad, interactieve, virtuele architectuur, flexibele stedenbouw en de invloed van automatisering op het leven zijn allemaal aspecten die in New Babylon vertegenwoordigd zijn. Een vergelijking van Constants plan met twee actuele manifesten over urbanisme van MVRDV en Rem Koolhaas is in dit verband interessant. Te meer omdat menig gebouw van hen zelfs letterlijk op sectoren uit New Babylon lijkt.

In hun recente bundel over stedenbouw *FARMAX* verwijst

FARMAX, 'Galleries', 1998

Rode sector, 1958, foto Har Oudejans
Combinatie van sectoren, 1971, foto Victor E. Nieuwenhuys

MVRDV expliciet naar Constant. In het boek is een paragraaf gewijd aan New Babylon, onder de titel 'New! New Babylon'. Ze doen hier een voorstel om in Rotterdam, in het kader van de compacte stad, de wolkenkrabbers boven straatniveau met elkaar te verbinden tot een netwerk van complexen. Het is een wat letterlijke vertaling van Constants plan voor een zwevende stad, terwijl het nergens in gaat op het zo belangrijke interactieve karakter van New Babylon en de positie van de mens erin. Wat dat betreft passen andere bijdragen in het boek beter bij Constants ontwerp en vooral ook het boek in zijn geheel. *FARMAX* is een op tal van computerstatistieken gebaseerde toekomststudie

naar een totale herinrichting van de stedelijke ruimte. De meest fantastische modellen worden aangedragen voor een rigouze herinrichting van Nederland, naar model van de flexibele compacte stad. Dit alles als aanzet tot een discussie, en niet zozeer om direct te realiseren plannen aan te dragen. 'If "progress" remains the main reason for "research", the hypothesis remains the most effective way to deal with it', schrijft Winy Maas in de tekst 'Datascape'. Extrapoleren is de techniek waarvan men zich bij deze architecturale research bedient, '...assuming a possible maximization (...), society will be confronted with the laws and by-laws that it has set up and that are extrapolated with

Uitgaand van het besef dat de omgeving van invloed is op de psychologische gesteldheid van de mens, hielden ze een pleidooi voor een betere samenwerking van architecten en kunstenaars. Er moest een structuur komen waarbinnen het leven als een intensieve aanrijging van situaties beleefd kon worden. Je zou het een optimalisering van leefsteren, van ambiances kunnen noemen, met het doolhof als ultiem model. Constant sloot zich gedurende enkele jaren bij de Situationisten aan en werd met Debord een belangrijk woordvoerder ervan. In 1960 stakte de samenwerking en stapte Constant uit de beweging uit onvrede over het gebrek aan overleg. Op hun beurt ergerden de Situationisten zich over de schaal en het formaat van Constants plannen. Men vond dat de architectuur niet goed spoorde met de beweeglijkheid en anarchie van het Situationistisch ideaal. Bovendien zagen zij de oude wijken in de stad toch als een rijkere bron van interessante ervaringen.

Propaganda

Het conflict tussen theorie en praktijk, tussen idee en vorm, zoals zich dat tussen Constant en de Situationisten manifesteerde en zoals dat ook op andere momenten in Constants kunstpraktijk de kop opsteekt, bemoeilijkt de receptiegeschiedenis van New Babylon. Moet je het nu naar de letter (de architectonische voorstellen zelf) beoordelen of naar de geest (het idee van een nieuwe samenleving)?

Voor Constant lijkt de zaak heider. Hij zegt: 'New Babylon is niet een stedenbouwkundig plan, maar eerder een manier van denken, van zich iets verbeelden, van kijken naar dingen en het leven.' Het is kortom een visionair plan, precies zoals je dat van een revolutionair kunstenaar als de voormalige Cobra-schilder mag verwachten. Constant is altijd meer kunstenaar dan architect gebleven; meer een visionair dan iemand die geïnteresseerd is in praktische oplossingen voor bouwkundige problemen. Dat idealisme neemt niet weg dat Constant bijzonder veel aandacht heeft gegeven aan de vorm van de maquettes, op een manier die voor die tijd uniek was binnen de architectuur. De modellen dienden om het debat te stimuleren, ze waren in de ogen van Constant de plaats waar de polemiek een aanvang nam. De verleidelijke bouwsels gedroegen zich als een soort fotomodellen, die net zo goed slechts de drager zijn van dat waar het werkelijk om gaat - in dit geval de wereld-

an iron logic. It will begin questioning these regulations. Net als bij Constants New Babylon dient het boek als het begin van een polemiek over de bestaande situatie door extreme voorstellen te doen.

Rem Koolhaas refereert niet zo direct aan New Babylon, maar als de belangrijkste urbanist van Nederland kun je in dit verband niet om hem heen. Twintig jaar geleden schreef hij *Delirious New York* over de ontwikkeling van Manhattan en in 1995 verscheen *S,M,L,XL* met in het hoofdstuk 'XL' een uitgebreide uiteenzetting over de wederopleving van de discussie over urbanisatie in de jaren negentig. Uit 'XL' spreekt niet direct de revolutionaire geest van New Babylon, maar toch zijn er

enige overeenkomsten tussen de door Koolhaas beschreven urbane ontwikkelingen en Constants concept. In het belangrijkste essay uit dit deel, 'The Generic City' (1995), beschrijft Koolhaas de stad van de toekomst - naar model van Atlanta en Singapore - als een naar binnen gerichte suburbane metropool, vol van door loopbruggen met elkaar verbonden wolkenkrabbers en daar tussen-door lopende verbindingswegen. Mensen zijn er niet op straat. Zij leven binnen, in de volledig artificiële omgevingen, met het atrium als de nieuwe sociale ruimte. De steden bevinden zich in een voortdurende staat van impermanentie. Er wordt de hele tijd gebouwd en gesloopt, volgens de

wijde revolutie van de spelende mens. Pure propaganda heeft Constant bedreven, niet alleen met de bouwsels maar ook in talrijke interviews, lezingen en essays. Het brengt Mark Wigley, architectuurprofessor te Princeton en samensteller van de Rotterdamse tentoonstelling en het begeleidende prachtboek, ertoe hem een hyper-architect te noemen. Elke architect houdt van theorie, maar bij Constant was het zowat het hele verhaal. Rem Koolhaas met zijn evenmin geringe pr-beleid is er niets bij.

Virtuele architectuur

Ondanks alle aandacht die Constant aan de visualisering van zijn plannen gaf, bleven de maquettes ernstig tekort schieten als verbeelding van het eigenlijke ideaal. Het werkelijke New Babylon zou uiteindelijk veel beweeglijker en virtueel zijn dan een statische maquette ooit kon laten zien. Hierop had Constant al in de jaren zestig iets gevonden. Van verschillende tentoonstellingen maakte hij een complete lichtshow en bij elke lezing presenteerde hij een diaserie met voorbeelden hoe de modellen er in het echt uit zouden kunnen zien, kleurig uitgelicht en op ooghoogte. Situatieschetsen zou je die dia's kunnen noemen, zoals die tot op heden veel in de architectuur worden gebruikt.

In Rotterdam vormt zo'n diaserie het hart van de expositie, in het trappenhuis, tussen de etages in. Hier komt New Babylon het dichtst bij zijn uiteindelijke vorm: hier bereiken de voorstellen hun meest reële gedaante. Op beeldende wijze, met gekleurde lampen en lichten wordt onder begeleiding van muziek een sprookjesachtige wereld voorgetoverd die nu nog, zoveel jaren later, zinsbegoochelend is. Hier toont de architectuur van New Babylon zich virtueel, prikkelend en oneindig veelzijdig. Wanneer je een goede indruk van New Babylon zou willen krijgen, is het eigenlijk voldoende om deze diashow te bekijken. De echte modellen, die ruimschoots in Rotterdam vertegenwoordigd zijn, steken erbij af als doodse relicten, stijf en gedateerd.

In de dia's herken je de hypermoderne virtuele architectuur waar in architectuurkringen momenteel zoveel om te doen is. Het is een vorm van architectuur waar het niet gaat om de objectieve gedaante, de tastbare structuur, maar om de visuele verschijningsvorm, die elk moment van karakter kan veranderen. Architectuur is

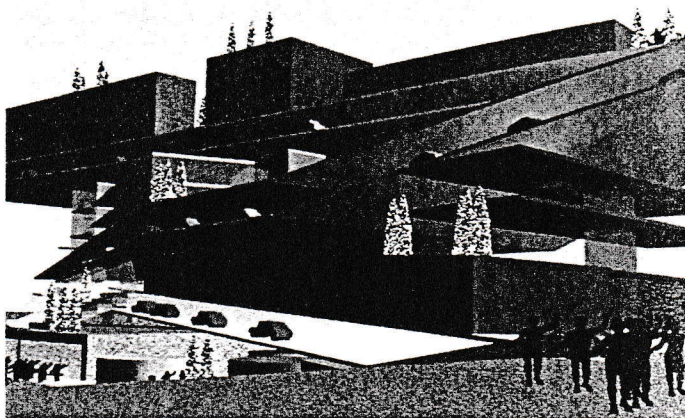
hier beeld of scherm, in plaats van object. Zij is mobiel en vluchtig, groots en interactief.

Richtinggevend of vrijblijvend

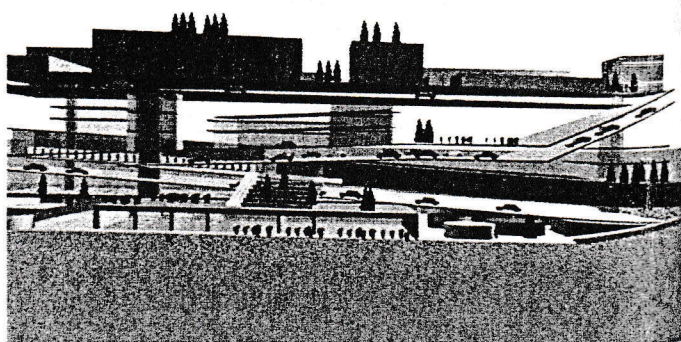
Wat is de belangrijkste betekenis van New Babylon, waarin is het plan het meest van belang gebleken? Het kost geen moeite de visionaire kwaliteiten van New Babylon te roemen: het idee van een virtuele architectuur die steunt op computers; het pleidooi voor interactieve, flexibele gebouwen; het plan voor een compacte stad die de voortschrijdende urbanisatie van het land een halt toe roept; het gebouw als gigantische multifunctionele terminal en de aanpassing van de architectuur aan een mobiele samenleving die zich wereldwijd ontplooit met behulp van de modernste telecommunicatie en middelen van transport. Het zijn aspecten van New Babylon die inmiddels werkelijkheid lijken te worden in de plannen van veel jonge architecten. Op stedenbouwkundig gebied was Constant zonder meer zijn tijd ver vooruit.

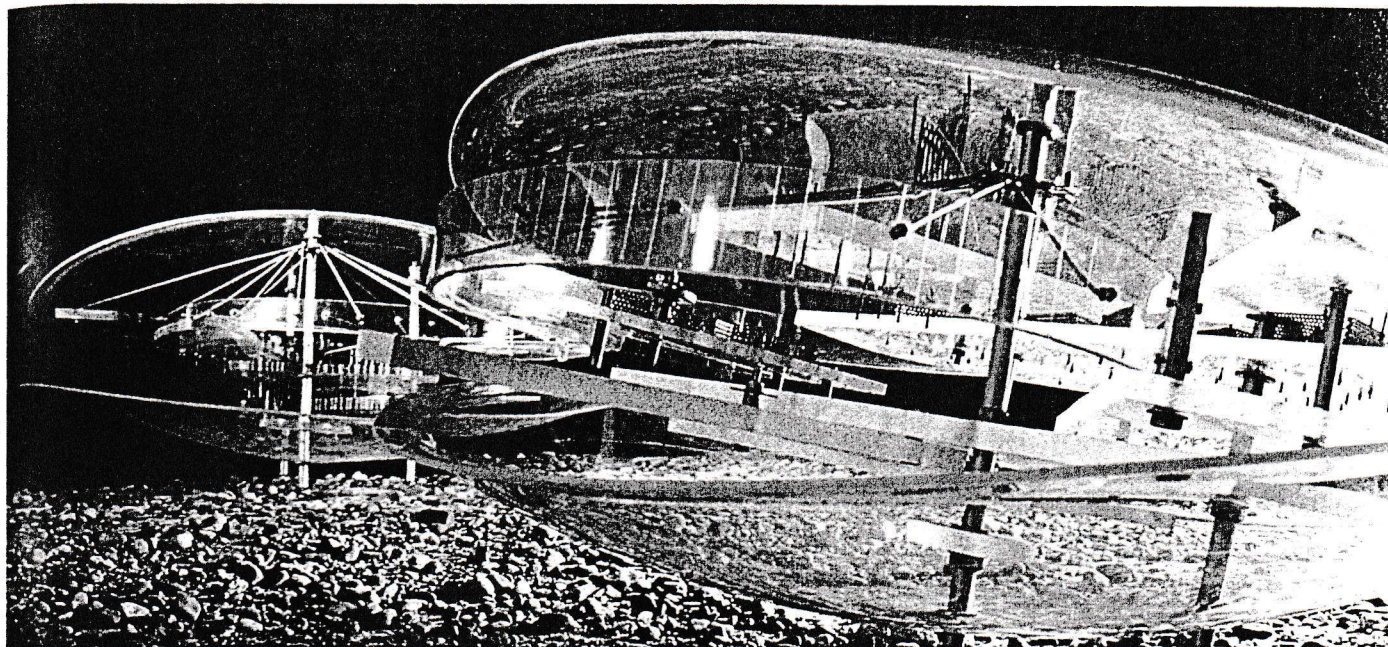
Tegelijkertijd blijft het ontwerp op al deze gebieden erg open en vaag. Constant heeft slechts contouren van een nieuwe manier van leven willen schetsen zonder concreet invulling daaraan te geven. Alles lag nog open. New Babylon stond los van de bestaande wereld en distantieerde zich er onverbiddeijk van. Voor zijn welslagen was het afhankelijk van een ingrijpende maatschappelijke revolutie en vrijmaking van de mens. Dat extreme gegeven is tegelijk de kracht en de zwakte van het plan. De extremiteit maakt het vrijblijvend, zeker in relatie tot de complexe problematiek waarmee de stedenbouwkundige van vandaag zich geconfronteerd ziet.

Constant was niet de enige die in de jaren vijftig en zestig groot-schalige architectonische ontwerpen maakte. Het was een populair thema onder architecten en kunstenaars, die zich in grote aantallen gingen richten op flexibele mega-architectuur, de zogenaamde *megastructures*. Sommigen waren daar net als Constant erg vroeg mee, zoals Alison en Peter Smithson die al in de vroege jaren vijftig met plannen kwamen voor enorme complexen waarbinnen de bewoners de definitieve ruimte zelf konden bepalen. Anderen volgden in de jaren zestig, zoals de door Rem Koolhaas geroemde Fumihiko Maki. In architectonisch opzicht speelt New Babylon temidden van deze ontwerpen slechts een bescheiden rol, althans als je afgaat

FARMAX, 'Park view', 1998

Spatiovore, prive-collectie, 1959, foto Victor E. Nieuwenhuys

op de studie die Reyner Banham naar de megastructures heeft gemaakt (*Megastructures. Urban futures of the recent past*, Londen 1976). New Babylon is in zijn boek niet meer dan een kanttekening in de geschiedenis van de gigantische flexibele complexen. Maar, erkent ook Banham, de wereldwijde omvang van Constant's ontwerp was uniek, zo ook het achterliggende sociaal-maatschappelijke idee van de revolutie van de spelende mens. Niet voor niets droegen de provo's Constant op handen.

Dit neemt niet weg dat New Babylon veel indruk heeft gemaakt op tal van architecten. Wigley wijst er in zijn boek op dat een jonge Paul Virilio, die in die jaren nog architect was en geen filosoof, zeer onder de indruk was van Constant's verzet tegen de bestaande orde en dat architectenbureaus als Archigram, NATO en OMA Constant's New Babylon uitgebreid bestudeerd hebben. Waarschijnlijk ligt de belangrijkste betekenis van Constant's ontwerp in het feit dat

het zowel naar de letter als naar de geest te waarderen is. Het is zeer moderne grootschalige architectuur en stedenbouw, maar in tegenstelling tot zoveel andere ontwerpen op dit gebied met een menselijk gezicht; er spreekt onnederlandse bouwkundige bravoure uit de plannen, maar evenzeer sociale bevoegenheid. Constant's vasthoudende geloof in de vermogens van architectuur om menselijk geluk te stimuleren werkt aanstekelijk, zeker in een tijd waarin het failliet van stedenbouwkundige plannen uit de voorbije decennia aan de orde van de dag is. Misschien is het ook wel daarom dat New Babylon vooral onder de jongste generatie architecten en kunstenaars weer aan belangstelling lijkt te winnen.

Constant/New Babylon. The Hyper-Architecture of Desire was van 21 november 1998 tot 10 januari 1999 in Witte de With Rotterdam te zien. Onder dezelfde titel verscheen het boek van Mark Wigley, een uitgave van O10, Rotterdam 1998, ISBN 90 6450 3435, F95,00. Alle afbeeldingen zijn hieruit afkomstig.

verlangens van de gebruikers. Koolhaas beschrijving van The Generic City vertoont enige gelijkheid met het leven in het minstens zo artificiële en veranderlijke New Babylon. Overeenkomstig Constant's visioen is The Generic City een stad met een nomadische bevolking voor wie de slaapplek van niet erg groot belang is omdat de wereld zijn eigenlijke werkterrein is, en dus de luchthaven praktisch gezien zijn thuis. Beide steden zijn zonder centrum of hiërarchie. Iedereen leeft en woont in zelfvoorzienende sectoren, waarbij de natuur op afstand staat. Ofschoon New Babylon een marxistische grondslag heeft en The Generic City een typisch kapitalistisch product is, zijn beide concepten even

hoopvol ten aanzien van het welzijn van zijn bewoners. Men gelooft dat de mens er beter zal worden, gemoeidelijker, minder door werk gepreoccupeerd. City can make better people...', schrijft Koolhaas. Constant zal dat helemaal beamen.

Zowel Constant's New Babylon als Koolhaas' typering van The Generic City impliceren de opheffing van de stad zoals we die tot op heden kennen. Wat wij aan een stad leuk vinden, het straatleven, de zichtbare dynamiek en openheid, wordt naar binnen verplaatst (tot en met klimaatomstandigheden toe, zoals regen en wind). Veel commentatoren van Constant en Koolhaas, zoals de in dit nummer besproken René

Boomkens, ervaren deze om-muurde, centrumloze (en daarom identiteitsloze) overdekte stad als een soort dwangbuis en zien hem niet als een oplossing voor de hedendaagse grootstedelijke problematiek (van overbevolking en sociale achterstandswijken tot verkeerscongestie). Maar zowel Constant als Koolhaas hebben geen interesse in het handhaven van een ouderwetse grootstedelijke façade, juist omdat die oude metropool zo zichtbaar in gebreke is gebleven ten aanzien van veel problemen. In hun ogen is de oude stad zelf schuld aan alle ellende. Constant en Koolhaas voelen dan ook weinig voor een hersteloperatie en bieden een volledig op de toekomst

gericht scenario, waarin bepaalde tendensen die zich in reeds bestaande steden voordoen zijn geëxtrapoleerd.

De extremiteit is ook de belangrijkste kwaliteit ervan. Het mag dan ten opzichte van de bestaande situatie niet zo gezellig lijken, het maakt wel veel duidelijk over ontwikkelingen die langzaam maar zeker de urbane werkelijkheid beginnen te bestemmen. Dat ten slotte is ook de reden dat deze visionaire analyses jarenlang stof tot discussie kunnen geven.

FARMAX Excursions on Density door MVRDV (Winy Maas, Jacob van Rijs en Richard Koek) is ook een uitgave van O10, Rotterdam 1998, ISBN 90 6450 266 8, F 65,00.